

MICHALINA MARIA KOSIOREK
UNIwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
Warszawa

REALIZOWANIE WYCHOWAWCZEJ FUNKCJI KATECHEZY W EDUKACJI DOMOWEJ

Wokół edukacji domowej powstało wiele mitów dotyczących każdej ze sfer wymienionej w tytule modelu nauczania. Poczawszy od odpowiedniego rozumienia tego, czym jest edukacja domowa i jak wygląda, poprzez krytykę systemu edukacji domowej, która często opiera się na subiektywnych odczuciach, aż do niezrozumienia motywacji rodziców podejmujących edukację domową. Choć zjawisko to znane było od wieków, to spór dotyczący tego, czy ten system okazuje się lepszy od edukacji szkolnej, nadal się rozwija.

Definicja prawna określa wyraźnie, iż edukacja domowa polega na tym, że: „jednostki realizują formalny kurs nauki pod kierunkiem rodzica/ rodziców lub/ i tutora, a także w procesie samokształcenia, a program nauczania jest identyczny lub przynajmniej podobny do tego, który jest realizowany w szkołach”¹. Na gruncie polskim po raz pierwszy termin edukacja domowa pojawia się u Aleksandra Nalaskowskiego, który zastępuje nim brytyjskie *home education*². Równoległe do terminu edukacja domowa funkcjonują także określenia „szkoła domowa” czy „kształcenie domowe”, a także „nauczanie domowe”. Wydaje się jednak, że dość wyraźnie nawiązują one do praktykowanej niegdyś formy edukacji domowej, którą zajmowali się guwernerzy bądź preceptorzy. Nie należy natomiast kojarzyć edukacji domowej z nauczaniem indywidualnym³ czy e-learningiem, czyli kształceniem na odległość. Można zatem przyjąć, że „dzieci edukowane domowo nie są zobowiązane do uczęszczania do szkoły, a ich rodzice lub jeden z rodziców przyjmują rolę nauczyciela i są odpowiedzialni za proces edukowania swojego dziecka”⁴.

¹ R.M. Thomas, *Illustrative forms of education*, w: *Encyclopedia of education and human development*, red. S.J. Farenga, D. Ness, New York 2005, s. 628.

² A. Nalaskowski, *Edukacja alternatywna*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, Warszawa 2009, s. 906. Hasło *home education* jest używane w krajach anglosaskich na określenie współczesnych form kształcenia dzieci w domu. W Polsce termin ten kojarzony był jako zjawisko wciąż postępującej ekspansji angloamerykańskiej.

³ Nauczanie indywidualne wymuszone jest sytuacyjnie stanem zdrowia dziecka, np. chorobą, zaś lekcje są przeprowadzane w domu przez jednego lub więcej nauczycieli, którym dyrektor szkoły, do której zapisane jest dziecko, powierza prowadzenie zajęć.

⁴ A. Heleniak, *Czym jest edukacja domowa? Problemy terminologiczne i definicyjne*, w: *Rodzina w edukacji domowej*, red. J. Bielecka-Prus, Warszawa 2018, s. 25.

Wśród najczęściej pojawiających się motywów, które skłaniają rodziców do edukowania dzieci domowo, są: świadomość tego, że szkoła nie spełnia swojej funkcji w sposób właściwy, negatywna ocena funkcjonowania szkoły czy brak akceptacji założeń pedagogicznych i filozoficznych placówki⁵. Joseph F. Murphy wyróżnił dwie grupy czynników: odpychające (*push factors*) związane z negatywną oceną szkoły jako instytucji i przyciągające (*pull factors*), czyli cechy, które sprawiają, że edukacja domowa ma przewagę nad edukacją szkolną⁶.

Poniższy artykuł ma za zadanie przybliżyć, czym jest współcześnie edukacja domowa, jakie ma założenia, a także jakie miejsce zajmuje w niej katechizacja. Ponadto spróbuję znaleźć odpowiedź na pytanie: jak w edukacji domowej realizowana jest wychowawcza funkcja katechezy? Rozważania oparte zostały na najnowszych publikacjach dotyczących edukacji domowej, opracowanych przez specjalistów z tej dziedziny, a także rodziców edukujących domowo.

Historyczne ujęcie edukacji domowej

Domowy system nauczania jest najstarszą formą edukacji. Początki sięgają starożytnej Mezopotamii i Egiptu. Nauczanie domowe było praktykowane również w starożytnej Grecji, gdzie jednak nie znalazło wielu zwolenników. Natomiast jeśli chodzi o Imperium Rzymskie, to proponowało ono edukację domową jako formę kształcenia równoważną edukacji publicznej. Rozkwit nastąpił w dobie renesansu. Podobna tendencja utrzymywała się w Polsce. Z tego czasu pochodzi pierwsza publikacja poświęcona edukacji domowej. Było to dzieło Erazma Glicznera pt. *Książki o wychowaniu dzieci bardzo dobre, pożyteczne i potrzebne, z których rodzicy ku wychowaniu dzieci swych naukę dołożną wyczerpnąć mogą* z 1558 roku. Czasy reformacji i kontrreformacji aż do II połowy XVII wieku zminimalizowały zasięg domowego systemu edukacji⁷. Okres zaborów to czas wyraźnego rozkwitu tej formy nauczania.

Wpływ na taki stan rzeczy wywarło kilka czynników. Pierwszym z nich była krytyczna postawa wobec programu wynarodowiania, który realizowany był w szkołach publicznych. Rodzina stała się głównym nośnikiem polskiej kultury, języka czy tradycji. Poza tym chłopcy byli edukowani do szkół rządowych, a dziewczęta do nauki w pensjach prywatnych, a potem, tj. od II połowy XIX wieku, także do edukacji w publicznych szkołach średnich. Drugą przyczyną leżała po stronie warstw szlacheckich, gdzie edukację postrzegano jako element konieczny

⁵ Zob. J. Bielecka-Prus, *Dlaczego rodzice edukują dzieci w domu? Typologia motywacji w świetle badań empirycznych*, w: *Rodzina w edukacji domowej*, dz. cyt., s. 127-129.

⁶ Tamże, s. 127.

⁷ Zob. K. Jakubiak, *Polskie tradycje edukacji domowej*, „*Studia Pedagogica Ignatiana*” 20 (3), s. 19-30.

w pozarolniczej karierze zawodowej⁸. Nauczanie domowe obejmowało chłopców w wieku około sześciu – siedmiu lat i trwało aż do dziewiętego lub jedenastego roku życia. W przypadku dziewcząt mogło trwać nawet do osiemnastego roku życia. Program nauczania był opracowywany na ogół przez nauczycieli, przy wsparciu rodziców. Dostosowywano go nie tylko do wieku ucznia, ale także do płci, a obejmował on naukę pisania i czytania w języku polskim i obcym, rachunki oraz tzw. kunsztu, czyli na przykład grę na instrumencie czy taniec. Druga połowa XIX wieku przyniosła ujednoczenie tych programów w taki sposób, aby przygotować uczniów do podjęcia edukacji w szkołach publicznych⁹.

Stałą praktyką edukacji domowej było powierzanie dzieci na kilkuletni okres edukacji guwernerom/guvernantom. Zamieszkiwali oni wraz z rodziną ucznia. Natomiast od połowy XIX wieku zaczęto korzystać z usług nauczycieli dochodzących, a nawet zatrudniać ich wyłącznie na czas wakacji, aby pomogli wychowankom uzupełnić braki. „Pracę tę podejmowali zarówno certyfikowani przez agencje państwowe nauczyciele (np. w Królestwie Polskim od 1841 roku regulowane ustawowo), jak również członkowie zdeklasowanej szlachty, stanowiącej zręb nowej warstwy społecznej – inteligencji”¹⁰. Właśnie środowisko rodzinne było w czasach zaborów, miejscem przekazywania polskości, czerpiąc z takich pozycji jak: *Śpiewnik domowy* napisany przez Stanisława Moniuszkę, *Śpiewy historyczne* Juliana Ursyna Niemcewicza, a także utworów poetyckich polskich wieszczów¹¹.

Pierwszy polski dekret o obowiązku szkolnym z 7 lutego 1919 roku¹², wprowadzony tuż po odzyskaniu niepodległości, pozostawiał możliwość nauczania domowego. Taką możliwość dawała także Ustawa o ustroju szkolnictwa z 1932 roku, nazywana od nazwiska autora „ustawą jędrzejowiczowską”¹³. Opracowane rozporządzenia dotyczące szkolnictwa prywatnego nie odnosiły się szczegółowo do kwestii edukacji domowej.

Polityka oświatowa początków II RP sprzyjała rozwijaniu się edukacji niepublicznej. Dane statystyczne z lat 30. XX wieku wskazują, że przedszkola prywatne gromadziły około 30% uczniów, 6% prywatne placówki szkoły podstawowej. Jeśli chodzi o edukację na szczeblu średnim, to instytucje prywatne stanowiły ponad 50% placówek oświatowych. Natomiast około 7% uczniów uczęszczało do

⁸ Tamże.

⁹ Tamże.

¹⁰ J. Bielecka-Prus, A. Heleniak, *Ruch edukacji domowej w Polsce i na świecie*, w: *Rodzina w edukacji domowej*, dz. cyt., s. 42.

¹¹ Zob. S. Lewandowski, *Potrzeba odbudowy edukacji domowej w rodzinach polskich XXI wieku*, w: *Edukacja domowa w Polsce. Teoria i praktyka*, red. M. Zakrzewska, P. Zakrzewski, Warszawa 2009, s. 277-289.

¹² Zob. *Dekret o obowiązku szkolnym z dnia 7 lutego 1919 r.*, Dz.Pr.P.P. 1919 nr 14 poz. 147, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19190140147/O/D19190147.pdf> (dostęp: 18.11.2018).

¹³ Zob. *Ustawa z dnia 11 marca 1932 roku o ustroju szkolnictwa*, DZ.U. 1932 nr 38 poz. 389, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19320380389/O/D19320389.pdf> (dostęp: 18.11.2018).

prywatnych szkół zawodowych, a udział studentów uczelni prywatnych wynosił 22%¹⁴. Szkolnictwo prywatne organizowały m.in.: zakłady pracy, stowarzyszenia społeczne, mniejszości narodowe, osoby prywatne, zgromadzenia zakonne męskie i żeńskie.

W czasach II wojny światowej pojawił się zakaz nauczania prywatnego. Trwał on przez cały okres komunizmu. Wszystkie placówki zostały zlikwidowane, a polska oświata zesłała do podziemia. Taką inicjatywę podjęli intelektualiści pochodzący z różnych środowisk, od akademickich po środowiska kościelne. Funkcjonowanie ówczesnego szkolnictwa koncentrowało się wokół pięciu organizacji: TON (Tajna Organizacja Nauczycielska), KOP (Komisja Oświecenia Publicznego), Międzystowarzyszeniowa Komisja Porozumiewawcza Organizacji i Stowarzyszeń Nauczycielskich, Departament Oświaty i Kultury Tajnej Delegatury Rządu Emigracyjnego na Kraj oraz Biuro Oświatowo-Szkolne Ziem Zachodnich¹⁵. Komuniści nie dopuszczali możliwości realizowania obowiązku szkolnego w domu¹⁶. Jednakże to w rodzinie dochodziło do przekazywania treści polskiej kultury, wolnej od cenzury. Edukacja alternatywna, w tym edukacja domowa, zaczęła odradzać się dopiero po przemianach 1989 roku.

Nowy ruch edukacji domowej i jego podstawy prawne

Ruch edukacji domowej, który zaczął się formować po 1989 roku, był wynikiem nie tylko ekspansji zachodniej kultury, ale przede wszystkim odrodzenia dawnej tradycji edukowania domowego. Do priorytetów pierwszego polskiego rządu II RP należały: „demonopolizacja szkolnictwa, adaptacja szkolnictwa do potrzeb demokratycznego, wolnorynkowego społeczeństwa międzynarodowej wspólnoty”¹⁷ itd. Realizacja tych postulatów odbyła się m.in. poprzez możliwość otwierania szkół prywatnych.

Pionierem edukacji domowej w Polsce był Marek Budajczak, który wraz z żoną Izabelą walczył o prawo do edukowania dzieci poza instytucjami oświatowymi. W 2002 roku Budajczak pisał, że rodzin edukujących domowo jest osiem: „4 uprawiające edukację domową w zgodzie z regułami wyznaczonymi przez urzędników państwowych i 4 (w tym rodzina autora), których działania prowadzone są na granicy legalności lub poza nią”¹⁸. Dopiero 28 grudnia 2015 roku na stronie MEN

¹⁴ Zob. T. Gomuła, S. Majewski, *Szkolnictwo prywatne w polskim systemie edukacyjnym XX wieku: bariery, perspektywy i znaczenie w indywidualnym rozwoju człowieka*, Ostrołęka 2001, s. 145-163.

¹⁵ Zob. J. Mięso, *Historia wychowania. Wiek XX*. t. 2, Warszawa 1990.

¹⁶ Kontrolę nad realizacją postulatów o nauczaniu sprawował Minister Oświaty, który zyskał uprawnienia do ustalania programów szkolnych i organizacji szkół poprzez Dekret z 23 października 1945 roku o organizacji szkolnictwa w okresie przejściowym (Dz. U. nr 50, poz. 304/20).

¹⁷ C. Kupisiewicz, *Paradygmaty i wizje reform oświatowych*, Warszawa 1999, s. 314.

¹⁸ M. Budajczak, *Edukacja domowa*, Poznań 2002, s. 148.

pojawiła się informacja, że tego roku liczba dzieci edukowanych domowo w Polsce przekroczyła 6 tysięcy, ponadto rok później MEN podało, że liczba dzieci pobierających naukę w domu wynosi 13 955¹⁹. O rosnącej popularności tej formy świadczy nie tylko liczba uczniów, ale tworzenie się coraz to większej liczby fundacji, organizacji i stowarzyszeń promujących edukację domową²⁰.

Wśród wielu dokumentów uprawomocniających edukację domową jest Powszechna Deklaracja Praw Człowieka ratyfikowana przez Polskę w 1977 roku, w której nie pojawia się zalecenie, że obowiązek edukacji musi być realizowany w szkole²¹. Inne dokumenty prawa międzynarodowego, gdzie edukacja domowa występuje jako alternatywna forma edukacji, to m.in.: Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych²², Doroczny Raport Specjalnego Sprawozdawcy ds. Prawa do Edukacji dla Komisji Praw Człowieka ONZ z 10.10.2001 roku²³. Na gruncie polskim w art. 70 Konstytucji RP czytamy: „Każdy ma prawo do nauki. Nauka do 18 roku życia jest obowiązkowa. Rodzice mają wolność wyboru dla swoich dzieci szkół innych niż publiczne”.

Zapisem prawnym szczegółowo regulującym funkcjonowanie edukacji domowej jest art. 16 ust. 8 Ustawy z dnia 7 września 1991 roku o systemie oświaty, który brzmi: „Na wniosek rodziców dyrektor odpowiednio publicznego lub niepublicznego przedszkola, szkoły podstawowej, gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalnej, do której dziecko zostało przyjęte, może zezwolić, w drodze decyzji, na spełnianie przez dziecko odpowiednio obowiązku, o którym mowa w art. 14 ust. 3, poza przedszkolem, oddziałem przedszkolnym lub inną formą wychowania przedszkolnego i obowiązku szkolnego lub obowiązku nauki poza szkołą”. Rzeczywistość w Polsce pokazuje jednak, że wolność rodziców do wyboru edukacji domowej nie jest zbyt oczywista, bowiem często sprowadzana jest do „wnioskowania”. Dlaczego? Ponieważ w istocie forma spełniania przez dziecko obowiązku edukacyjnego leży

¹⁹ Zob. J. Bielecka-Prus, A. Heleniak, *Ruch edukacji domowej...*, dz. cyt., s. 60.

²⁰ Są to m.in.: Stowarzyszenie Edukacji Domowej w Polsce, Stowarzyszenie Edukacji w Rodzinie, Fundacja Dobrej Edukacji „Maximilianum”. Ich celem jest promowanie edukacji domowej, tworzenie materiałów dla rodziców edukujących domowo, wsparcie rodzin czy działalność kulturalno-naukowa.

²¹ Art. 26 brzmi: „Każdy człowiek ma prawo do nauki. Nauka jest bezpłatna, przynajmniej na stopniu podstawowym. Nauka podstawowa jest obowiązkowa. [...] Rodzice mają prawo pierwszeństwa w wyborze nauczania, które ma być dane ich dzieciom.” *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, w: *Wybór dokumentów prawa międzynarodowego dotyczących praw człowieka*, red. M. Zubik, Warszawa 2008, s. 15.

²² Art. 18 pkt 4 brzmi: „Państwa-Strony niniejszego Paktu zobowiązują się do poszanowania wolności rodziców lub, w odpowiednich przypadkach, opiekunów prawnych do zapewnienia swym dzieciom wychowania religijnego i moralnego zgodnie z własnymi przekonaniem.” *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych*, w: *Wybór dokumentów prawa międzynarodowego...*, dz. cyt., s. 24.

²³ Zob. M. Budajczak, dz. cyt., s. 26-29.

w gestii dyrektora, który może, ale nie musi zaopiniować pozytywnie tej prośby. Według Budajczaka jest to wyraz roszczenia państwa do kontroli nad rodziną.

Motywacje i metody rodziców edukujących domowo

Przyjmując, że edukacja domowa jest pewnym ruchem społecznym, należy zwrócić uwagę na motywy, przez które rodzice podejmują decyzję o nauczaniu swoich dzieci w domu. Podzielić je można na dwa główne rodzaje: krytyka szkoły oraz odmienne idee pedagogiczne.

Jeśli chodzi o kwestię krytyki szkoły, warto wymienić kilka obszarów, których ona dotyczy. Najczęściej negatywnie oceniane są: program nauczania, metody dydaktyczne, funkcje wychowawcze oraz środowisko społeczne²⁴. Głównym zarzutem wobec programów edukacyjnych jest to, że ich zawartość nie jest dostosowana do panującej rzeczywistości. „Aż 50% rodziców uznaje, że wiedza zdobywana w szkole nie pomaga dzieciom radzić sobie z problemami życia rodzinnego”²⁵. Dorota Klus-Stańska zaznacza, że problem ten wydaje się wynikać i z konieczności przyswajania wiedzy pozbawionej kontekstu teoretycznego, kulturowego, i z trudności w posługiwaniu się sformalizowanym językiem²⁶. Pojawiają się także uwagi dotyczące przesycenia programów nauczania kulturą zachodnią. „Absolwenci dzisiejszych szkół to *global teenagers*, osoby mobilne i otwarte na wszelką odmienność, jednak o «przezroczystej tożsamości» i niezdolne do głębszego zaangażowania się w życie społeczne”²⁷.

Konsekwencją tego ma być nieodpowiednie dobieranie metod dydaktycznych, które są wykorzystywane w procesie edukacji szkolnej. Podkreślają one wadliwe aspekty szkoły w zakresie: umacniania uległości wobec ogólnych standardów, dostarczania wiedzy nieusystematyzowanej, ograniczenia poszukiwań ze strony uczniów, zamknięcia na nowe rozwiązania technologiczne.

Krytyka dotyczy także samego środowiska szkolnego. Maria Dudzikowa zaznacza, że „uczniowie bywają dziś świadkami bądź ofiarami agresji rówieśniczej”²⁸. Rodzice decydujący się na edukację domową uznają, że szkoła staje się miejscem kontroli czy nawet dehumanizacji, co sprzyja wzrostowi stresu wśród uczniów. Oczywiście powyższe kwestie stanowią jedynie subiektywne odczucia rodziców, rzecz jasna, poparte przez ich doświadczenia wyniesione z placówek edukacyjnych,

²⁴ J. Bielecka-Prus, *Dlaczego rodzice edukują...*, dz. cyt., s. 116.

²⁵ Tamże, s. 117.

²⁶ Zob. D. Klus-Stańska, *Wiedza, która zniewala – transmisyjne tradycje w szkolnej edukacji*, w: „Forum Oświatowe: Ku perspektywie społeczno-kulturowej w edukacji”, 46 (2012) nr 1, s. 22.

²⁷ J. Bielecka-Prus, *Dlaczego rodzice edukują...*, dz. cyt., s. 118.

²⁸ M. Dudzikowa, *Mit o szkole jako miejscu wszechstronnego rozwoju ucznia*, Kraków 2001, s. 84.

niemniej jednak stanowią one często fundament do poszukiwania alternatywnej ścieżki dydaktycznej.

Poza krytyką systemu edukacji, rodzice edukujący domowo mają także poważne zastrzeżenia do odpowiedniego spełniania przez szkoły ich funkcji wychowawczej. Joanna Bielecka-Prus badając edukację domową, zauważa, że rodzice „negatywnie oceniają funkcjonowanie szkół w różnych zakresach jej funkcjonowania, nie akceptują założeń filozoficznych i pedagogicznych”²⁹. Dochodzą do wniosków, że szkolne środowisko nie jest obiektywne, a uczniowie są wychowywani według założeń ideologicznych swoich wychowawców, którzy niejednokrotnie mają inny ogląd rzeczywistości niż rodzice. Sami natomiast mają potrzebę, aby ich dzieciom przekazywać treści, wartości i normy związane z ich światopoglądem.

Zaangażowanie rodziców w edukację domową przybiera różne formy – od programatora, klasycznego nauczyciela, aż do inspiratora. Założenie o sukcesywnym zwiększaniu edukacyjnej autonomii dziecka, najbardziej pasujące do formy kształcenia, jaką jest edukacja domowa, wydaje się pełnienie przez rodzica roli „inspiratora”³⁰. Stąd zrodziła się potrzeba wypracowania kilku modeli nauczania, które pomagałyby rodzicom edukującym domowo robić to w zgodzie ze swoimi motywacjami. Najczęściej stosowanym podziałem jest ten opracowany przez B.D. Raya: szkoła w domu, nauczanie domowe, metoda studiów tematycznych, podejście klasyczne, metoda swobodna, metoda światopoglądowa czy unschooling³¹.

Szkoła w domu to model, w którym realizowane praktyki nauczania odzwierciedlają szkolne rozwiązania. Najczęściej obejmują początki nauczania domowego, szczególnie jeśli były poprzedzone edukacją szkolną. Ten model zakłada znajomość metod stosowanych w szkołach i ich umiejętne wykorzystanie w rzeczywistości domowej. Dziś, na skutek sprzężenia edukacji domowej z kontestacją placówek oświatowych, edukatorzy dążą do większej autonomii dzieci. Elementem tego modelu staje się nauczanie programowe, którego istotą jest organizacja nauki oparta na pewnym schemacie czy programie.

Innym modelem nauczania w edukacji domowej jest model klasyczny, który opiera się na edukacji starożytnej, gdzie siedem sztuk wyzwolonych stanowiło podstawę nauki. Ten klasyczny model jako fundament wybiera sztuki literackie i na nich buduje resztę nauk.

Metoda studiów tematycznych, jak i metoda swobodna, zbliżają się do koncepcji unschoolingu. Pierwsza z nich zajmuje się analizowaniem programu poukładanego problemowo. W tej metodzie ogromną rolę odgrywa kontekst przekazywanych treści, od pracy nad kolejnymi problemami, aż do subiektywnego wyczerpania konkretnej tematyki. Pozwala ona uczniom na nieograniczenie w kwestii przyswajanego

²⁹ J. Bielecka-Prus, *Dlaczego rodzice edukują...*, dz. cyt., s. 127.

³⁰ Zob. J. Bielecka-Prus, A. Heleniak, *Jaka jest edukacja domowa?...*, dz. cyt., s. 172.

³¹ Zob. M. Budajczak, dz. cyt., s. 32-40.

materiału, jak i jego zakresu. Dlatego stoi ona obok metody swobodnej, w której preferencje ucznia decydują o przedmiocie edukacji.

W metodzie światopoglądowej natomiast nauczanie odbywa się zgodnie z przyjętą przez rodziców wizją świata. Nauczanie domowe w tej formie nie ogranicza dziecka do zapoznawania się wyłącznie ze światopoglądem edukatorów. Pozwala ono na krytyczne spojrzenie w stronę różnych aspektów życia i wybrania tego, co zgodne jest z ich wizją³².

Najbardziej popularną metodą nauczania domowego stał się unschooling. Termin ten tłumaczy się jako „nienauczanie”, bowiem nie wyraża on opozycji w stosunku do edukacji szkolnej, ale wskazuje na brak narzuconych reguł. Unschooling może przejawiać się jako cykliczny porządek działań dość rutynowych, ale decyzje dotyczące tego, jak, gdzie i kiedy uczyć zapadają po stronie uczącego się. Monika i Zdzisław Anulakowie twierdzą, że „edukacja domowa zaczyna się w momencie, kiedy dziecko przychodzi na świat, i trwa każdego dnia, z każdym impulsem dziecka do jakiegoś rodzaju aktywności, z każdym pytaniem, z każdą rozmową. To jest proces zależny w dużym stopniu od samego dziecka, od jego upodobań, zainteresowań, ale też jakoś inspirowany przez rodziców: czy to historią na dobranoc, czy to wspólnym spacerem, czy to podrzuconą dziecku książką...”³³. Według badań ten właśnie model najczęściej wybierali rodzice, którzy podjęli edukację domową ze względu na reprezentowany przez siebie system wartości, niespójny z programem szkolnym.

Specyfika wychowania katechetycznego w edukacji domowej

Rodzice edukujący domowo dbają o to, aby ich dzieci przyjmowały nie tylko wiedzę, ale także odpowiedni system wartości i zasady, jakie reprezentują oni sami. Wszak celem każdego kształcenia jest wszechstronny rozwój intelektualny, wielostronnie powiązany z rozwojem emocjonalnym i wolicjonalnym, rozwój osobowości³⁴. To rodzice są naturalnymi wychowawcami i to oni odpowiadają za to, jakie dary przekazują dzieciom przez pokolenia. W całym procesie edukacyjnym człowiek nie jest bytem abstrakcyjnym, ale osobą ukierunkowaną na rozwój ducha, a jednocześnie zakorzenioną w rzeczywistości ziemskiej. Proces ten nie ogranicza się tylko do okresu dzieciństwa i młodości – trwa przez całe życie ludzkie, gdyż zmienia się rzeczywistość i wymaga od człowieka ciągłego doskonalenia własnej

³² Zob. J. Bielecka-Prus, A. Heleniak, *Jaka jest edukacja domowa?*, dz. cyt., s. 174-180.

³³ M. Anulak, Z. Anulak, *Nasza edukacja domowa*, w: *Edukacja domowa w Polsce. Teoria i praktyka*, red. M. Zakrzewska, P. Zakrzewski, Warszawa 2009, s. 5.

³⁴ J. Szpet, *Wiara jako pierwszorzędny cel katechezy*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 1(2014), s. 102.

osobowości, ponieważ musi dostosować się do zmian zarówno dotyczących życia indywidualnego, jak i życia w społeczeństwie³⁵.

Edukacja domowa jest ściśle powiązana z wychowaniem. Jej podstawowym założeniem jest bowiem nauczanie poprzez wychowywanie. Rola rodziny zdaje się być zatem znacząca w tym systemie edukacji. „Nie chodzi o to, że rodzice czy opiekunowie dziecka uczą dzieci, np. odrabiając z nimi prace domowe, ale są oni także przekazicielami określonego sposobu informacji, który może być potwierdzany, utrwalany (choć także podważany) przez wiedzę transmitowaną w szkole”³⁶.

Edukacja domowa opiera się na takich wartościach jak: wiara, życie, szacunek, uczciwość czy patriotyzm³⁷. *Dyrektorium ogólne o katechizacji* zaznacza, że: „wiara jest darem przeznaczonym do wzrostu w sercu wierzących. Przyłgnięcie do Jezusa Chrystusa zapoczątkowuje bowiem proces stałego nawrócenia, który trwa całe życie. Kto dochodzi do wiary, jest jak nowo narodzone dziecko, które powoli będzie wzrastało i przemieni się w osobę dorosłą, dążącą do stanu «człowieka doskonałego», do dojrzałości według pełni Chrystusa”³⁸. *Dyrektorium ogólne o katechizacji* definiuje także, że „ostatycznym celem katechezy jest doprowadzić kogoś nie tylko do spotkania z Jezusem, ale do zjednoczenia, a nawet głębokiej z Nim zażyłości”³⁹.

Skoro zaś „katecheza jest wychowaniem w wierze”⁴⁰, to przekaz wiary nie jest jedynie nauczaniem treści religijnych, lecz ma na celu rozwijać i kształtować wiarę. Istotną dla katechezy rzeczą jest stworzenie wychowankom możliwości przeżycia i doświadczenia wartości religijnych we wspólnocie katechetycznej. Wychowanie religijne, które realizuje się w katechizacji, „przygotowuje chrześcijanina do właściwego osądzania rzeczywistości i samodzielnych wyborów moralnych”⁴¹.

„Tam, gdzie rodzina nie daje i nie zapewnia swoim członkom możliwości przeżycia i oświadczenia wiary, winny ją w tym względzie wesprzeć i dopełnić inne środowiska wychowawcze, w tym również wspólnota katechetyczna”⁴². Ponadto historycy wychowania zgodnie stwierdzają, że to rodzina jest pierwotnym środowiskiem wychowawczym. Od ukazania się *Dyrektorium katechetycznego Kościoła katolickiego w Polsce* w 2001 roku, istnieje wzmożona troska Kościoła o uwrażliwienie rodziców i wspólnoty chrześcijańskiej na tę prawdę i wskazywanie na konieczne, chociażby indywidualne, kontakty katechetów z rodzicami, w trakcie

³⁵ Zob. A. Bindek, *Wychowanie do wartości*, <https://studylibpl.com/doc/968058/wychowanie-do-wartosci>, [dostęp: 28.01.2019].

³⁶ B. Bernstein, *Odtwarzanie kultury*, Warszawa 1990, s. 30.

³⁷ Zob. K. Mielnicki, *Szanse i wyzwania wychowania do wartości w edukacji domowej*, w: *Rodzina w edukacji domowej*, dz. cyt., s. 108.

³⁸ DOK 56.

³⁹ DOK 80.

⁴⁰ CT 18.

⁴¹ P. Tomasiak, *Katechetyka fundamentalna*, w: *Historia katechezy i katechetyka fundamentalna*, red. J. Stala, Tarnów 2010, s. 247.

⁴² PDK 37.

których podejmowane będą także działania pogłębiające formację religijną samych rodziców⁴³. Dokument ten stwierdza ponadto, że obowiązek religijnego wychowania „jest pierwotny i ma pierwszeństwo w stosunku do zadań wychowawczych innych osób z racji wyjątkowości miłości łączącej rodziców i dzieci, i nie może być zawłaszczony przez żaden inny podmiot wychowawczy”⁴⁴.

Mądrzy rodzice oraz inni odpowiedzialni wychowawcy dbają nie tylko o zdrowie fizyczne swoich wychowanków, ale też karmią dziecko Bożą prawdą, dobrem i pięknem, czyli dbają o jego zdrowie psychiczne i duchowe. Więź dziecka z Bogiem w największym stopniu zależy od postawy rodziców. Nie chodzi tu jednak tylko o postawę rodziców wobec Boga. Ważną rolę odgrywa także ich postawa wobec siebie nawzajem oraz ich postawa wobec dziecka, dla którego mają być świadkami Bożej miłości⁴⁵.

Warto nadmienić, że „odpowiedzialni za katechizację w swoich dokumentach podkreślają fakt, że wprowadzie nauczanie religii w szkole publicznej jest traktowane przez nauczających i odpowiedzialnych jako szczególna pomoc świadczona rodzinie w wychowaniu chrześcijańskim”⁴⁶. Dlatego rodzice edukujący domowo nie powinni czuć się wyobcowani ze swoim systemem wartości.

Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski opracowała dokładne wytyczne dotyczące realizacji nauczania religii w edukacji domowej. Oto pełna treść: „W związku z coraz powszechniejszym kształceniem uczniów w systemie edukacji domowej, Komisja Wychowania KEP wyraża następujące stanowisko w odniesieniu do nauczania religii:

1. Rodzice ucznia korzystającego z nauki w systemie pozaszkolnym powinni zatroszczyć się o jego systematyczną katechizację.
2. Nauczanie religii w systemie edukacji domowej odbywa się na takich samych zasadach, jak w przypadku innych przedmiotów. Uczeń ma obowiązek zdawania egzaminów klasyfikacyjnych z religii.
3. O nauczaniu religii w systemie edukacji domowej rodzice powinni powiadomić księdza proboszcza parafii miejsca zamieszkania. Na jego ręce składają też zobowiązanie do przygotowania dziecka do egzaminu klasyfikacyjnego, który będzie obejmował wymagania programowe na poziomie danej klasy.
4. Nauczanie religii powinno być prowadzone zgodnie z aktualną *Podstawą programową katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* i programem obowiązującym w danej diecezji oraz w oparciu o podręczniki zatwierdzone przez Komisję Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski. Szczegółowe wymagania programowe powinny być określone przez proboszcza miejsca, w którym prowadzona jest edukacja domowa.

⁴³ Tamże 86.

⁴⁴ Tamże 127.

⁴⁵ Zob. M. Dziewiecki, *Wychowanie religijne – dodatek czy fundament?*, https://opoka.org.pl/biblioteka/1/ID/md_relijnedodatek.html [dostęp: 29.01.2019].

⁴⁶ A. Kiciński, *Edukacja domowa a katecheza. Nowe perspektywy*, „Roczniki Teologiczne” 63(2016), s. 60.

5. Warunkiem przystąpienia ucznia do rocznego egzaminu klasyfikacyjnego z religii jest złożenie przez jego rodziców do końca września danego roku szkolnego na ręce dyrektora szkoły, do której ich dziecko jest przypisane, pisemnej deklaracji zawierającej takie życzenie.
6. Egzamin klasyfikacyjny z religii jest przeprowadzany zgodnie z „Zasadami oceniania osiągnięć edukacyjnych z religii rzymskokatolickiej w szkołach”, określonymi przez Komisję Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski (KWEP-C-464/08, 25 sierpnia 2008).
7. Zgodnie z *Dyrektorium katechetycznym Kościoła katolickiego w Polsce* przygotowanie do sakramentów świętych odbywa się zasadniczo w parafii zamieszkania ucznia. Rodzice powinni zgłosić zamiar przystąpienia dziecka do I Komunii św. lub bierzmowania księdzu proboszczowi i uzgodnić z nim zasady przygotowania do przyjęcia sakramentu.
8. W przypadku przygotowania uczniów do sakramentów świętych poza parafią zamieszkania, np. w ośrodkach formacyjnych katechezy domowej, należy o tym fakcie powiadomić proboszcza miejsca zamieszkania i uzyskać jego aprobatę⁴⁷.

Pojawia się jednak problem dotyczący potwierdzenia nauczania religii w ramach edukacji domowej, który nie jest umotywowany wyraźnie we wspomnianym wcześniej dokumencie. Bowiem:

„Rodzice jako pierwsi katecheci powinni w sposób szczególny zatroszczyć się o to, by ich dzieci:

1. zostały ochrzczone zaraz po urodzeniu;
2. zostały przygotowane do I Komunii świętej i do sakramentu pokuty;
3. przyjęły we właściwym czasie sakrament bierzmowania;
4. uczęszczały na szkolne lekcje religii i uczestniczyły w parafialnym duszpasterstwie katechetycznym;
5. brały udział w praktykach religijnych i uczestniczyły w życiu liturgiczno-sakramentalnym Kościoła;
6. kierowały się w życiu zasadami chrześcijańskimi.

Jeśli zabraknie rodziców, obowiązek wychowania w wierze spoczywa na tych, którzy ich zastępują oraz na rodzicach chrzestnych⁴⁸. Dlatego właśnie rodzice edukujący dzieci w domu chętnie przyłączają się do wychowania religijnego, które rozumie się jako wychowanie do wartości. Ściśle mówiąc, ilekroć mówi się o wychowaniu, tylekroć rozumie się wychowanie do wartości. W związku z tym „kluczowym zadaniem, jakie stoi przed dobrymi wychowawcami jest budowanie, wzmacnianie i pielęgnacja właściwych relacji w rodzinie, w oparciu o wartości, które

⁴⁷ Komunikat Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski w sprawie nauczania religii w pozaszkolnym systemie edukacji domowej, Warszawa, 28 czerwca 2016 r., <https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/komisje/kwk/komunikat20160628.html> [dostęp: 17.11.2018].

⁴⁸ PDK 128.

w dorosłym życiu, będą owocowały pozytywnymi zachowaniami i postawami prospołecznymi”⁴⁹.

Zakończenie

Chociaż edukacja domowa staje się coraz częściej wybieraną przez rodziców ścieżką dydaktyczną, którą podążają ich dzieci, to nie stoi ona w sprzeczności z prowadzoną w szkołach lekcją religii, która niewątpliwie jest specyficzną formą katechizacji. A więc w jej ramach także jest realizowane wychowywanie w wierze dzieci i młodzieży. Jest ono w pełni możliwe tylko dzięki zaangażowaniu rodziców w dzieło katechizacji. Warto pamiętać jednak, aby nie poddawać krytyce tych wychowawców, którzy mają opory przed wdrożeniem ich podopiecznych w system edukacyjny polskich placówek, ale pokazywać jej pozytywne strony, z pełnym miłości zrozumieniem dla obaw rodziców.

Streszczenie

Artykuł traktuje o wychowawczej funkcji katechezy w ramach nauczania religii, realizowanej w formie edukacji domowej. Podczas badań nad tą formą nauczania przybliżone zostały problemy terminologiczne związane z dokładnym określeniem jej statusu. Krótki zarys historyczny pozwala na dokładniejsze zrozumienie korzeni edukacji domowej w świetle prawa oraz pedagogiki. Ponadto nakreślone zostały motywy rodziców, przez które decydują oni o wybraniu tej formy nauczania. Wśród najczęściej przekazywanych są dwa główne rodzaje: krytyka szkoły oraz odmienne idee pedagogiczne. Ostatni punkt artykułu to zestawienie ze sobą wychowawczej funkcji katechezy i wychowania do wartości. Artykuł został wzbogacony o wytyczne Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski.

Słowa kluczowe: edukacja domowa, katecheza, religia, rodzice, wychowanie

CARRYING OUT OF THE EDUCATIONAL FUNCTION OF CATECHESIS IN HOME EDUCATION

Summary

The article is talking about the upbringing function of catechesis in the teaching of religion, implemented in the form of home education. During research on this form of teaching, the problems of terminology related to the precise determination of its status were approximated. A brief historical outline allows a more accurate understanding of the roots of home education in the light of law and pedagogy. In addition, the motives of

⁴⁹ K. Mielnicki, *Szanse i wyzwania wychowania do wartości w edukacji domowej*, w: *Rodzina w edukacji domowej*, dz. cyt., s. 109.

parents were outlined, through which they decide to choose this form of teaching. Among the most common are two main types: school criticism and different pedagogical ideas. The last point of the article is a juxtaposition of the upbringing function of catechesis and upbringing to values. The article has been enriched with the guidelines of the Committee on Education of the Polish Episcopal Conference.

Keywords: catechesis, home education, parents, religion, upbringing

ATTUAZIONE DELLA FUNZIONE EDUCATIVA DELLA CATECHESI NELL'EDUCAZIONE DOMESTICA

Sommario

L'articolo tratta della funzione educativa della catechesi nell'insegnamento della religione, attuata sotto forma di educazione domestica. Durante la ricerca dedicata a questa forma di insegnamento, sono stati sistemati i problemi della terminologia. Un breve concetto storico mostra una comprensione delle radici dell'educazione domestica; Tutto alla luce della legge e della pedagogia. In oltre, sono state delineate le motivazioni dei genitori, che permettono di scegliere questa forma di insegnamento. Tra i più comuni ci sono due tipi principali: critica di sistema scolastico e diverse idee pedagogiche. L'ultimo punto dell'articolo è una giusta posizione della funzione educativa della catechesi e dell'educazione al valore.

Parole chiave: educazione domestica, catechesi, religione, genitori, educazione

Bibliografia

- Anulak M., Anulak Z., *Nasza edukacja domowa*, w: *Edukacja domowa w Polsce. Teoria i praktyka*, red. M. Zakrzewska, P. Zakrzewski, Warszawa 2009.
- Bernstein B., *Odtwarzanie kultury*, Warszawa 1990.
- Bielecka-Prus J., Heleniak A., *Jaka jest edukacja domowa? Charakterystyka rodzinnych praktyk edukacyjnych*, w: *Rodzina w edukacji domowej*, red. J. Bielecka-Prus, Warszawa 2018.
- Bielecka-Prus J., Heleniak A., *Ruch edukacji domowej w Polsce i na świecie*, w: *Rodzina w edukacji domowej*, red. J. Bielecka-Prus, Warszawa 2018.
- Bielecka-Prus J., *Dlaczego rodzice edukują dzieci w domu? Typologia motywacji w świetle badań empirycznych*, w: *Rodzina w edukacji domowej*, red. J. Bielecka-Prus, Warszawa 2018.
- Budajczak M., *Edukacja domowa*, Poznań 2002.
- Dudziakowa M., *Mit o szkole jako miejscu wszechstronnego rozwoju ucznia*, Kraków 2001.
- Gomuła T., Majewski S., *Szkolnictwo prywatne w polskim systemie edukacyjnym XX wieku: bariery, perspektywy i znaczenie w indywidualnym rozwoju człowieka*, Ostrołęka 2001.

- Heleniak A., *Czym jest edukacja domowa? Problemy terminologiczne i definicyjne*, w: *Rodzina w edukacji domowej*, red. J. Bielecka-Prus, Warszawa 2018.
- Jakubiak K., *Polskie tradycje edukacji domowej*, „*Studia Pedagogica Ignatiana*” 20 (3).
- Jan Paweł II, Adhortacja apostołska *Catechesi tradendae* (16 października 1979), w: *Adhortacje apostołskie Ojca świętego Jana Pawła II*, t. 1, Kraków 2006.
- Kiciński A., *Edukacja domowa a katecheza. Nowe perspektywy*, „*Roczniki Teologiczne*” Lublin 63(2016).
- Klus-Stańska D., *Wiedza, która zniewala – transmisyjne tradycje w szkolnej edukacji*, Forum oświatowe: Ku perspektywie społeczno-kulturowej w edukacji, Wrocław 46(2012).
- Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2002.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Poznań 2002.
- Kupisiewicz C., *Paradygmaty i wizje reform oświatowych*, Warszawa 1999.
- Lewandowski S., *Potrzeba odbudowy edukacji domowej w rodzinach polskich XXI wieku*, w: *Edukacja domowa w Polsce. Teoria i praktyka*, red. M. Zakrzewska, P. Zakrzewski, Warszawa 2009.
- Mielnicki K., *Szanse i wyzwania wychowania do wartości w edukacji domowej*, w: *Rodzina w edukacji domowej*, red. J. Bielecka-Prus, Warszawa 2018.
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych*, w: *Wybór dokumentów prawa międzynarodowego dotyczących praw człowieka*, red. M. Zubik, Warszawa, 2008.
- Mięso J., *Historia wychowania. Wiek XX*, t.2, Warszawa 1990.
- Nalaskowski A., *Edukacja alternatywna*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, Warszawa 2009.
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, w: *Wybór dokumentów prawa międzynarodowego dotyczących praw człowieka*, red. M. Zubik, Warszawa 2008.
- Szpet J., *Wiarą jako pierwszorzędny cel katechezy*, „*Colloquia Theologica Ottoniana*”, Szczecin 1(2014).
- Thomas R. M., *Illustrative forms of education*, w: *Encyclopedia of education and human development*, red. S. J. Farenga, D. Ness, New York 2005.
- Tomasik P., *Katechetyka fundamentalna*, w: *Historia katechezy i katechetyka fundamentalna*, red. J. Stala, Tarnów 2010.
- Netografia:**
- Bindek A., *Wychowanie do wartości*, <https://studylibpl.com/doc/968058/wychowanie-do-wartosci> [dostęp: 28.01.2019].
- Dekret o obowiązku szkolnym z dnia 7 lutego 1919 r.*, Dz.Pr.P.P. 1919 nr 14 poz. 147, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19190140147/O/D19190147.pdf> [dostęp: 28.01.2019].
- Dziewiecki M., *Wychowanie religijne – dodatek czy fundament?*, https://opoka.org.pl/biblioteka/I/ID/md_religijnedodatek.html [dostęp: 29.01.2019].
- Komunikat Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski *w sprawie nauczania religii w pozaszkolnym systemie edukacji domowej*,

Warszawa, 28 czerwca 2016 r., <https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/komisje/kwk/komunikat20160628.html> [dostęp: 17.11.2018].

Ustawa z dnia 11 marca 1932 roku o ustroju szkolnictwa, DZ.U. 1932 nr 38 poz.389, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19320380389/O/D19320389.pdf> [dostęp: 28.01.2019].